

(Haraway 1991: 154, překlad FF). Politická dimenze těchto experimentů spočívala v ustavování nových standardů identit. Pokud by tehdy ženy místo sezení u počítače stály u plotny a přenechaly nové kyberhračky klukům, panenské teritorium internetu by bylo zcela kolonizováno patriarchálními modely identit. Vzhledem k tomu, že je to oblast, do které v poslední době vstoupila většina obyvatel západních společností, genderová struktura, která se zde rodila v devadesátých letech, ovlivňuje všechny dnešní uživatele internetu. Nicméně i přes velké množství internetových projektů z devadesátých let se kyberfeministickým aktivistkám nepodařilo z internetu vytvořit genderově neutrální oblast. Souvisí to i s jeho komercializací, kterou můžeme sledovat v posledních letech a která na internet přenáší tradiční genderové a konzumní stereotypy. I přesto lze najít na webu spoustu zajímavých a vtipných projektů (viz seznam odkazů na konci textu).

Na závěr bych znovu zdůraznil podobnost pojetí subverze patriarchální moci u Judith Butler a kyberfeministek. Kyberfeministky rovněž odmítají hledat nějakou esenciální identitu spojující všechny ženy, protože ta podle nich neexistuje. Odmítají tudíž i ideu budování feministického hnutí podle tradičního modelu sdílené identity a společného politického vyjednávání. Donna Haraway mluví o rozlomených identitách (fractured identities), které v sobě spojují nekompatibilní fragmenty a podléhají neustálé změně (Haraway 1991: 155). Identita již není ono (tělesné a duševní) já, které je neměnným základem existence každého člověka, ale otevřená hra citací a praktik, která hravostí a parodií subjektivačních praktik může unikat léčkám maskulinního panství. Taková identita není těžkopádná ani egocentrická a její nezbytnou praktikou je sebeironie a humor, což jsou hlavní nástroje kyberfeministických umělekyní a aktivistek. Například autorka jedné kyberfeministické webové stránky se představuje jako „ošklivá, frustrovaná. Nenávidí a pohrdá muži. Zahořklá a sprostá kráčí, a její chlupaté až zarostlé nohy směřují na Lesbos. Stále si stěžuje na svoje postavení a na výhody, které získali muži. Adam a celý jeho rod se třesou před jejím odhodláním toto změnit. Konečně jste ji našli: skutečná frustrovaná feministická děvka. Přistupte blíž

a nebojte se...“ (<http://www.melody.de/feminist/> cit. podle Kera 2002). Vtipná parodie rodových stereotypů je účinnějším prostředkem jejich dekonstrukce než sáhodlouhé odborné traktáty, jako je tento. Proto už radši skončím a Vy, vážené čtenářky a čtenáři, se podívejte třeba na web anonymní skupiny performerek Guerilla Girls (www.guerilla-girls.com). Je to legrace...

Literatura

- Barša, P. 2002. *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha: Slon.
- Braidotti, R. 1996. *Cyberfeminism with a difference*. http://www.let.uu.nl/womens_studies/rosi/cyberfem.htm
- Butler, J. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York & London: Routledge.
- Butler, J. 1993. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of „Sex“*. New York & London: Routledge.
- Haraway, D. 1991. *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*. Pp.149–181 in Haraway, D. 1991. *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge nebo <http://www.stanford.edu/dept/HPS/Haraway/CyborgManifesto.html>
- Kera, D. 2002. *Kyberfeminismus: mezi uměním a aktivismem*. <http://uisk.jinonice.cuni.cz/kera/sylabus2002/03tema5.htm>
- Plant S. 1997. *Rozhovor Rosie X se Sadie Plant*. <http://rorschach.test.at/mindflux/mv2-articles/nutek.html>

Internetové odkazy

- Old Boys Network, <http://www.obn.org/>
- Switch – Cyberfeminism Scene, <http://switch.sjsu.edu/web/v4n1/monica.html>
- Německý rozcestník kyberfeminismu, <http://lernundenter.com/links/frauundmann/cyber.htm>
- Rozcestník feministického netartu, <http://katgyrl.com/geekgoddess/>

Filip Filardo studuje filosofii a sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

KRÁSA A SÍLA – GENDEROVÝ ASPEKT ČESKOSLOVENSKÝCH SPARTAKIÁD / PETR ROUBAL

Lidské tělo představuje nejspolehlivější, nejstálější a nejúčinnější politickou metaforu (Mangan 1999: 11). Síla jeho symboliky spočívá právě v jeho zdánlivé nepolitčnosti, v jeho zakotvení ve světě neměnných přírodních jevů. Pomocí různě formovaného davu, ať už se jedná o procesí, demonstrace nebo hromadná tělovýchovná vystoupení, kterými se bude následující příspěvek zabývat, lze tuto schopnost umocnit a vytvořit obraz organicky jednotného celku. Hromadná tělovýchovná vystoupení – slety nebo Turnfesty –

se ve střední Evropě v průběhu druhé poloviny 19. století stala hlavním politickým žánrem, ve kterém se tato schopnost lidského těla reprezentovat společenskou komunitu realizovala, přičemž gender hrál klíčovou, byť měnící se roli. Synchronizovaný pohyb několika set mužských těl se stal metaforou pro jednotnou, čistou (morálně i etnickou) a militaristickou národní komunitu. Hromadná tělovýchovná vystoupení představovala způsob, jak spojit kult teutonských či husitských válečníků s potřebou disciplíny.

Obrázek 1: Cvičitelský sbor Sokola Pražského z roku 1876.

plíny v čase nastupující moderny (Ljunggren 2000: 86 až 111). Obnažená mužská těla ve svém synchronním pohybu se tak stala jak důkazem kontinuity národní komunity od středověkých válečníků po dnešek, tak i ztělesněním (doslova) síly zmechanizované společnosti řízené povely z jediného centra. Ukázka odhaleného mužského těla však měla ještě jeden důležitý význam kromě demonstrace fyzické připravenosti mužské populace a její schopnosti na povel se podřítit příkazu; hlavním úkolem takového předvádění bylo ukázat, že tato těla nejsou ženská. Jednalo se zde o monopolizaci symbolického potenciálu lidského těla. Ženské tělo svou absencí tedy hraje zásadní roli v gymnastických cvičení 19. století, a to negativní roli „jinakosti“. Jeho rolí je ztělesňovat všechna zla a obavy nacionalismu 19. století – nestálost, fluiditu, slabost, promiskuitu – a umožnit svou absencí mužskému tělu symbolizovat pravý opak. Částečná nebo úplná nahota mužských těl tak má pouze z části souvislost s prosazováním zdravotních zásad; její funkcí je odpovědět na existenciální strach rozpadajícího se patriarchálního systému pomocí symboliky lidského těla. Ne náhodou hrálo podobnou roli nahé mužské tělo v německém antisemitském hnutí, kde se stalo tím nejdůležitějším, „fyzickým“ důkazem arijskosti (Krüger 1991: 156).

Nicméně symbolická mnohoznačnost lidského těla otvírá gymnastická vystoupení útokům ze strany ženského tělocvičného hnutí, které takřka od samého počátku sokolského hnutí usiluje o to nejen cvičit společně s muži, ale

především toto cvičení veřejně předvést a podílet se tak na ztělesňování národní komunity. Claire Nolte popisuje, jak první požadavek, tj. aby se ženy mohly účastnit sokolského hnutí nejen jako pečovatelky a obdivovatelky, ale i jako aktivní cvičenkyně, nenarážel na výraznější odpor, druhému požadavku na společné veřejné vystupování se vedení Sokola i velká část jeho mužského členstva bránila až do samého konce 19. století (Nolte 1993: 79–100). Cvičenkyně se poprvé objevily na sokolském sletu v roce 1901, kde 875 žen předvedlo mj. cvičení s kužely, a jejich počet se ztrojnásobil na následujícím sletu v roce 1907. Na sletu v roce 1912 se ženy dokonce staly součástí Kvapilovy sletové scény Maraton (Nolte 2002: 176).

V důsledku tlaku ženského členstva se v období první republiky účast žen stala samozřejmou a rovnocennou součástí sletů. Od samého počátku, tedy od prvního poválečného sletu v roce 1920, se však utvářel specifický genderový model hromadných vystoupení, který s drobnými obměnami přežíval až do posledního sokolského sletu v roce 1948. Proti vystoupení mužů a československé armády, která měla symbolizovat sílu a odhodlání bránit zemi proti vnějšímu i vnitřnímu nepříteli, stála vystoupení žen, která měla za úkol ztělesnit spojení s mateřskou zemí a estetické aspirace sokolského hnutí. Síla mužského těla a krása ženského těla se tak postupně vyhraňovaly, a tudíž na posledních dvou sletech v letech 1938 a 1948 vytvořila skutečný *Gesamtkunstwerk*, který pomocí přísně vymezených genderových rolí ztělesňoval totální nárok sokolů reprezentovat českou národní komuni-

Obrázek 2: I. Celostátní spartakiáda 1955, Strahovský stadion, společné cvičení dorostenců a dorostenek z učilišť pracovních záloh.

tu.¹ Levicová tělovýchovná hnutí jak sociálnědemokratická, tak i komunistická přes svůj odpor k hodnotám Sokola kupodivu při svých masových vystoupení uplatňovala stejný model, opět byl úkol rozdělen – sílu dělnické třídy symbolizovali muži, krásu ženy (První dělnická olympiáda 1921).

Spartakiády jako nejdůležitější rituál komunistického režimu (Macura 1992; Roubal 2003; Roubal 2005) neměly být podle představ svých organizátorů pouhou nápodobou sokolských sletů. „To nebyl žádný slet v jiné podobě,“ napsal o spartakiádě 1955 Norbert Frýd, „to byl zcela nový druh velkolepé demonstrace, před očima světa vystoupil na strahovský stadion, na tribuny, do pražských ulic sám lid, aby řekl, co má rád, co umí, a kam patří“ (Mucha 1956: 166). Podívejme se tedy, jak tato nová forma vypadala v oblasti genderu. Transformaci genderové symboliky sokolských sletů v padesátých a začátkem šedesátých let můžeme zřetelně demonstrovat na jedné z nejprominentnějších skladb Celostátní spartakiády v roce 1955, skladbě pracovních záloh nazvané *Nová směna nastupuje*. Pavel Kohout o této skladbě do *Rudého práva* napsal: „Tady už končí vymýšlení, hra vzletných a lehounkých slov, která se rodí a zhasínají jako jepice. Místo nich se v srdcích rozhořívají jiná, jež mají hodnotu neměnnou... Takový je i pojem dělnická

třída. To, co vidíš na zelenavé ploše Strahova, je mládí dělnické třídy, tvořivá záloha státu.“ (Kohout 1955: 1)² Cílem skladby tedy bylo představit nastupující vedoucí sílu společnosti, budoucí dělnickou třídu. Proto také byla tato skladba koedukovaná. Nicméně, když se na ni podíváme blíže, zjistíme, že jejím základním stavebním prvkem je přísné rozdělení genderových rolí. Dorostenky v bílých sukních a halenkách se žlutými šátky pomoci vyrovnaných řad a střídavého sedu a stoje představují zvlněné lány obilí. Dorostenci pak v modrém, vybaveni kovovými tyčemi, vytvářejí deset menších ozubených kol po obvodu stadionu s jedním velkým kolem uprostřed, která se díky jejich mírnému poklusu otáčejí. Paradoxem je, že učni i učnice pracovních záloh, což byl krátkodechý pedagogický experiment podle sovětského vzoru, se ve skutečnosti vzdělávali bez ohledu na pohlaví a už vůbec se nepřipravovali na práci v zemědělství. Navíc rozdělení cvičících na dvě symbolické složky podle pohlaví odporuje ústřednímu ideologickému axiomu, tj. jednotě dělnické třídy. Nicméně toto oddělení prostupuje celou strukturou Celostátní spartakiády v roce 1955, jak dokumentuje hodnocení spartakiády 1955 Marie Majerové, která nejdříve hovoří o ženách – „to se zvedaly z hlubin české a slovenské země mánesovské linie, obraz za obrazem se

v kroužení kuželem proměňoval v rusalsčí vlání, v něhu kolébk, v tanec vil. Vaše prostná měla plavnost jezerních vln a láskyplný půvab přátelských objetí. Přesvědčila nás o tom, že tělocvik činí lidské tělo překrásným.“ (Majerová 1956: 8) Poté Majerová, které se stěží dá předhazovat přílišné lpění na patriarchálních vzorcích, oslovuje mužské cvičence – „nic nepoutá muže dohromady víc než společná práce, společné úsilí, společný boj. Na vašem vystoupení byl patrný úspěch a uspokojení ze společné práce, ze společného úsilí, ze společného boje. Jste stavitelé, muži, a budete ještě dlouho bojovníky... Vaše síla se stane mocí, neumdlíte-li.“ (Majerová 1956: 8)

Z archivních dokumentů je zřejmé, že toto důsledné oddělování symbolických rolí se netýkalo pouze rétoriky komentátorů, ale bylo přímo zabudováno v mechanismu příprav spartakiád. Dochoval se například stenozáznam hodnotící komise pro výběr skladeb na spartakiádu 1965, ve kterém podstatnou část zabírá diskuse nad skladbou *Má země je kvetoucí louka*, pro kterou jako nářadí její autorka Žerovnická navrhla použít tyče. Celá komise, včetně jejích ženských členů, se zásadně postavila proti, členka komise Drdácká například uvedla: „Kdyby se vyhodily tyče a udělaly se úpravy, které by přiblížily skladbu k uměleckému projevu, [tak] skladba není v zásadě špatná, autorky by to mohly do května vylepšit stuhou nebo květinou.“ (Hodnocení 1963) Skladba se pak skutečně objevila na spartakiádě v roce 1965, „tyče se vyhodily“ a dívky cvičily se stuhou. I v případě ostatních skladeb komise velmi pečlivě dbala o to, aby jejich mužský či ženský charakter byl zachován a přikazovala je příslušně „zženštit“ či „zmužnit“ (Hodnocení 1963).

U spartakiád – alespoň v 50. a 60. letech – jsme svědky jistého posunu symbolického významu v oblasti genderu oproti sokolským sletům. Jak uvádí Libora Oates-Indruchová ve své analýze konceptu tělesné kultury, za komunismu dochází k posunu pozornosti od vnější podoby těla k jeho vnitřní funkci (Oates-Indruchová 2002: 971–989). Tento posun je na spartakiádní tělesné symbolice jasně patrný, ale v rozporu s tím, co uvádí Libora Oates-Indruchová, zde nedochází k zániku duality mužského a ženského těla, neboli k vytvoření obrazu „bezpohlavního těla“. Gender zůstává stejně jako u sokolských sletů klíčovou kategorií pro celkové utváření rituálu spartakiád. Přesun důrazu na funkci lidského těla oproti jeho vnějším charakteristikám nevedl alespoň u organizátorů spartakiád k vytvoření konceptu bezpohlavního těla, ale naopak k vytvoření těla, jehož hlavním úkolem bylo genderové rozdíly zdůrazňovat. Oproti sokolským sletům jsou ale tyto rozdíly ukotveny v rozdílném symbolickém rámci – zatímco v sokolských sletech mužská a ženská těla společně vytvářela symbolický model rodiny, často titíž cvičenci se v 50. letech podíleli na vytváření symbolického modelu formovaného kolem paradigmatu továrny. Rozdíl mezi paradigmatem rodiny a továrny spočívá právě v rozdílném chápání celkového narativu rituálu. Zatímco model rodiny jako uzavírací symbolický rámec pro binární symboliku těl odkazuje na neměnné hodnoty, a je tedy vhodný pro ukotvení národní komunity a její odvěké exis-

tence ve světě obecně lidských a přírodních symbolů, model továrny odkazuje k základním postulátům komunismu, pokroku a plánu.

Rozdělení genderových rolí je tedy v rodinném modelu chápáno jako „přirozené“ a založené na snaze zdůraznit „přirozené“, tj. fyzické odlišnosti, zatímco v továrním modelu je rozdělení genderových rolí „funkční“, plní jistý úkol v reprezentaci společnosti jako plně efektivního mechanismu, ve kterém každý jeho prvek má přesně vymezen svůj úkol, svůj prostor – svoji značku. Do značné míry je rozdělení genderových rolí v továrním modelu arbitrární. Teoreticky by bylo možné, aniž by to nějak narušilo celkový narativ spartakiád, aby v popsané skladbě pracovních záloh byly role vyměněné, tj. dorostenci by představovali obilí a dorostenky kola průmyslu. Tomu také napovídá zvolené tvarové uspořádání skladby, zatímco „ženské“ lány obilí tvoří rovné linie, „mužský“ průmysl reprezentují kruhy, tedy přesný opak tradičního chápání genderové symboliky. Jediným skutečným úkolem těchto symbolických prvků je se od sebe vzájemně odlišovat. Ilustraci faktu, že genderový binární protiklad se nemusí nutně vázat na fyzickou opozici mezi mužským a ženským tělem, představuje například známé dílo Karla Pokorného *Sbratření*. V této skvělé ukázce socialistického realismu je to mužská postava československého partyzána, která hraje ženskou roli v binárním protikladu celkového symbolického vyznění sousoší.

Na závěr bych rád nastínil dvě možná vysvětlení pro přetrvávání genderové symboliky v narativu spartakiád – jedno poněkud banální a druhé o něco sofistikovanější. Banálním, ale do značné míry přesvědčivým vysvětlením „přežívání“ tradičního rozdělení rolí v symbolice spartakiád je konzervativnost komunistického režimu v otázce genderu. Kromě instituce státu představoval tradiční model rodiny jedinou původní společenskou strukturu, kterou režim nejen zachoval, ale i systematicky podporoval. Patriarchální komunismus tedy v rozporu se svou ideologií využíval mocenské nerovnováhy mezi pohlavími ke snazšímu ovládnutí společnosti. Rozdělení symbolických rolí na spartakiádách tedy podle genderu odráží tuto mocenskou hru a jako jakási její nadstavba ji legitimizuje či maskuje.

Sofistikovanější vysvětlení se obrací ke strukturalistické analýze fungování symbolů. V tomto pohledu by se přetrvávání důležitosti genderu ve spartakiádní symbolice nevztahovalo ani tak k patriarchálnímu způsobu ovládnutí společnosti za komunismu, jako spíše k logice lidského těla jako symbolického systému. Podle Mary Douglas, která stojí na počátku té antropologie těla, která se nezabývá měřením lebek afrických kmenů, ale symbolickým významem tělesnosti, je lidské tělo přirozeným symbolem v tom smyslu, že je schopno reprezentovat jakýkoliv uzavřený symbolický systém (Douglas 1978: 115; viz také Synnott 1993: 228 a dále). Funkce jednotlivých jeho částí a jejich vzájemné vztahy představují zásobnici významů a symbolů pro ostatní komplexní struktury. Sexuální rozdíly mezi mužským a ženským tělem představují v tomto smyslu nejstálější a do nedávna neměnný binární protiklad, který umožňuje reprezentovat

společenskou komunitu jako celek složený ze dvou stejně velkých, ale radikálně odlišných prvků. V rituálech, které využívají symboliku lidského těla – a dělají to téměř všechny rituály – se stává binární protiklad založený na sexuálních rozdílech zcela základním stavebním prvkem, který zastihuje právě pro svou zdánlivou neměnnost jiné podobné symbolické rozdělení podle věkových kategorií, barvy pleti či fyzických proporcí.

Literatura

- První dělnická olympiada v Praze 1921*. 1921. Praha: Česká grafická unie.
- Deset sletů. Přednášky z mimořádné vzdělávací školy Československé obce sokolské o první desítce všesokolských sletů ve dnech 17. a 18. ledna 1948*. 1948. Praha: Nakladatelství Československé obce sokolské.
- Sokol – jeho vznik, vývoj a význam. Mezinárodní konference Praha, září 1997. Sborník příspěvků*. 1998. Praha.
- Douglas, M. 1978. *Purity and Danger*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Kohout, P. 1955. „Chvála tvořivých záloh“. *Rudé právo*, 30. 6.
- Kouřimský, G. 1982. *Spartakiádní areál Strahov*. Praha: Olympia.
- Kozáková, Z. 1994. *Sokolské slety 1882–1948*. Praha: Orbis.
- Krüger, A. 1991. „There Goes This Art of Manliness: Naturalism and Racial Hygiene in Germany“. *Journal of Sport History*, Vol. 18, No. 1: 135–158.
- Ljunggren, J. „The Masculine Road through Modernity: Ling Gymnastics and Male Socialization in Nineteenth-Century Sweden“. *The European Sports History Review*, Vol. 2: 86–111.
- Macura, V. 1992. „Spartakiáda.“ Pp. 65–73 in *Šťastný věk: Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*. Praha: Paseka.
- Majerová, M. 1956. „Chvála spartakiády“. Pp. 7–8 in Mucha, V. *První celostátní spartakiáda*. Praha: Státní tělovýchovné nakladatelství.
- Mangan, J. A. „The Potent Image and the Permanent Prometheus“. Pp. 11–22 in Mangan, J. A. (ed.) *Shaping the Superman: Fascist Body as Political Icon – Aryan Fascism*. London: Frank Cass.
- Mucha, V. 1956. *První celostátní spartakiáda*. Praha: Státní tělovýchovné nakladatelství.
- Nolte, C. E. 1993. „Every Czech a Sokol: Feminism and Nationalism in the Czech Sokol Movement“. *Austrian History Yearbook* Vol. 24: 79–100.

- Nolte, C. E. 2002. *The Sokol in the Czech Lands to 1914: Training for the nation*. New York: Palgrave Macmillan.
- Novotný, J. 1995. „Slavnosti Sokola pražského“. Pp. 223 až 228 in Pešek, J. (ed.) *Pražské slavnosti a velké výstavy*. Praha: Archiv hlavního města Prahy.
- Oates-Indruchová, L. 2002. „Genderově bezpříznakový diskurs? Tělo v teorii tělesné kultury“. *Filosofický časopis* Roč. 50, č. 6: 971–989.
- Provazníková, M. 1948. „Vývoj sletových společných cvičení žen“. Pp. 42–47 in *Deset sletů. Přednášky z mimořádné vzdělávací školy Československé obce sokolské o první desítce všesokolských sletů ve dnech 17. a 18. ledna 1948*. Praha: Nakladatelství Československé obce sokolské.
- Roubal, P. 2003. „Politics of Gymnastics: Mass Gymnastic Displays under Communism in Central and Eastern Europe“. *Body and Society* Vol. 9, No. 2: 1–25.
- Roubal, P. 2005. „‘Today the Masses Will Speak’: Mass Gymnastic Displays as Visual Representation of the Communist State“. Pp. 323–336 in Dmitrieva, M., Troebst, S. a Bartetzky, A. (eds.) *Neue Staaten – neue Bilder? Visuelle Kultur im Dienst staatlicher Selbstdarstellung in Zentral- und Osteuropa seit 1918*. Köln – Weimar – Wien: Boehlau-Verlag.
- Stehlíková, E. 1985. „Obřadní a divadelní prvky v sokolském hnutí“. Pp. 161–166 in *Divadlo v české kultuře 19. století*. Praha: Národní galerie.
- Synnott, A. 1993. *The Body Social: Symbolism, Self and Society*. London and New York: Routledge.

Poznámky

- 1 Ke sletům kromě sletových památníků, které vycházely vždy po uskutečnění sletu, existuje poměrně obsáhlá dokumentace (Deset sletů 1948; Provazníková 1948; Kozáková 1994; Sokol 1998; Novotný 1995; Stehlíková 1985).
- 2 Kohoutův výraz „zelenavá plocha Strahova“ není poetická nadsázka – před spartakiádou v roce 1955 byl písek Strahovského stadionu obarven 12 tunami zelené barvy, která nicméně pouštěla a za deště barvila zelenavě i cvičence (Kouřimský 1982: 21).

Petr Roubal vystudoval historii (CEU) a sociální antropologii (Cambridge). V současné době dokončuje disertaci na CEU o hromadných tělovýchovných vystoupeních ve východní Evropě se zaměřením na potenciál lidského těla symbolicky odkrývat (a zakrývat) mocenské vztahy.